

FOIXÀ: ELS LLOCS I LA HISTÒRIA.

El municipi de Foixà agrupa quatre pobles històrics en el seu terme municipal: Sidillà, Sant Llorenç de les Arenes, la Sala i Foixà. Presenta una disposició en el territori en nuclis dispersos de masos agrícoles. El paisatge de Foixà comprèn les elevacions de base rocosa amb un bosc característic del Terraprim, que separen de Flaçà i La Pera i recolzen els nuclis habitats, i la plana al·luvial agrícola i el riu Ter interposat amb la resta del Comtat d'Empúries estès al davant fins al perfil de l'Albera, al cap Norfeu, el Golf de Roses, El Montgrí, Les Medes i la Gola del Ter, fins al lloc de Pals i Begur. La xarxa bàsica de camins històrics permet la visita pausada a peu o en bicicleta, i és inseparable del propi paisatge.

Un recorregut d'interpretació del paisatge i la història, des de el riu (la geologia, el recurs, el centre geopolític), el poble de Sidillà (el vincle amb la colonització romana que sobreviu a les ocupacions dels àrabs i dels francs), Sant Llorenç de les Arenes (el contrapoder dels Templers i els Hospitalaris des de el Comtat d'Empúries front al Bisbat de Girona i les Corts Catalanes), la Vila (el castell dels barons de Foixà primer frontera de la Marca Hispànica i sempre lleial a la corona, primer a la corona catalana-aragonesa i després a la corona d'Espanya fins a la Guerra del Francès), i la creu del Rei Joan I el Caçador que morí al castell de Foixà el 1396, on cercà refugi entre els seus lleials quan va ser ferit mentre caçava al bosc d'Orriols.

El recorregut s'establirà sobre els punts patrimonials centrals:

- Les ruïnes de Sants Romans de Sidillà.
- L'església templera de Sant Llorenç de les Arenes.
- L'església de Sant Joan de Foixà i Can Ribot a Cuells.
- El conjunt de l'església de Santa Maria de La Sala i el Mas Geli.
- La Vila: El castell i la creu del rei Joan I

S'acompanyen plànols amb quatre trajectes:

- 1. De la plaça de l'església de Sant Joan de Foixà, a la Creu del Rei Joan I, al castell de la Vila, per la Sala d'Amunt –Can Virrei i fins a la Sala d'Abaix-Can Geli-església de la Sala. Longitud 3 km.
- 2. De la plaça de la font de Sant Llorenç de les Arenes, per l'església de Sant Llorenç, pel camí dels masos i fins a les restes de Sansromans i Sidillà. Longitud 3 km.
- 3. Des de la Sala d'Abaix fins a Sidillà i Sansromans. Longitud 5.6 km.
- 4. De la plaça de l'església de Sant Joan de Foixà pel nucli dels masos i fins a les restes de Sansromans i Sidillà. Longitud 4,5 km.

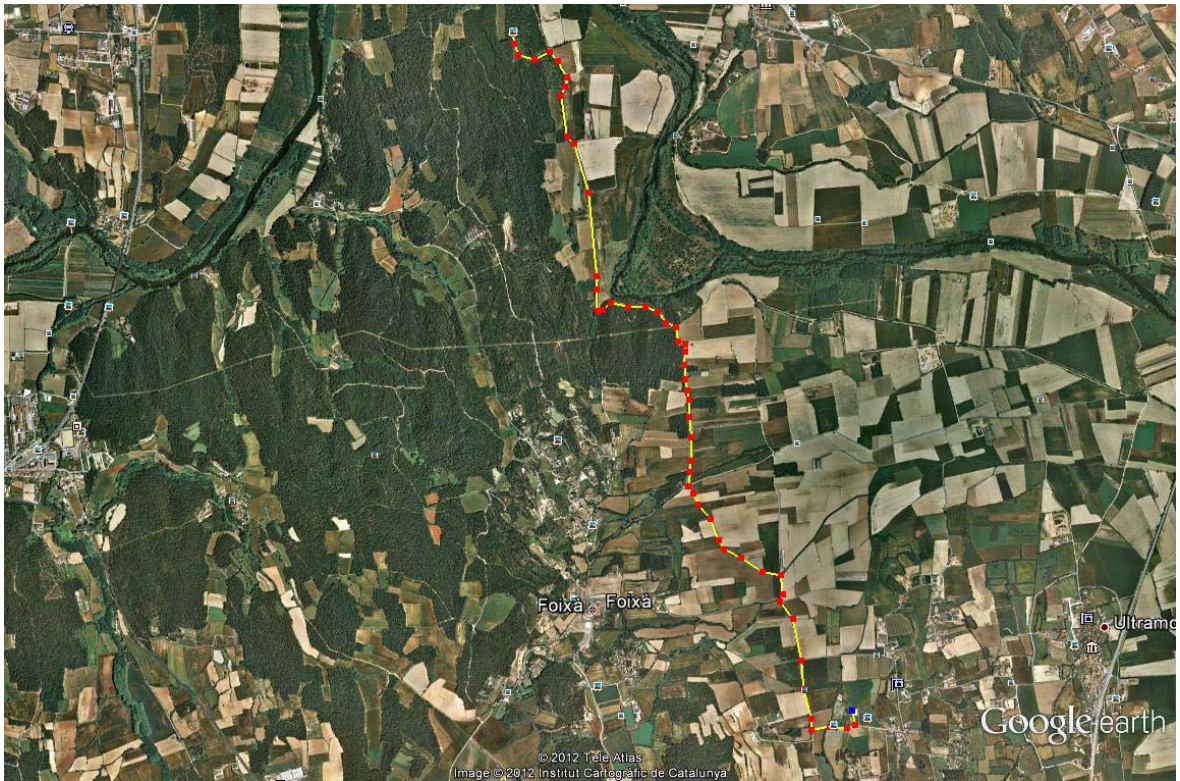
Segons l'edat i condició física del grup es poden fer separatament o seguits, d'anada i tornada, o bé desplaçant el vehicle col·lectiu de la sortida a un punt final de recollida. En bicicleta el recorregut total es assequible.

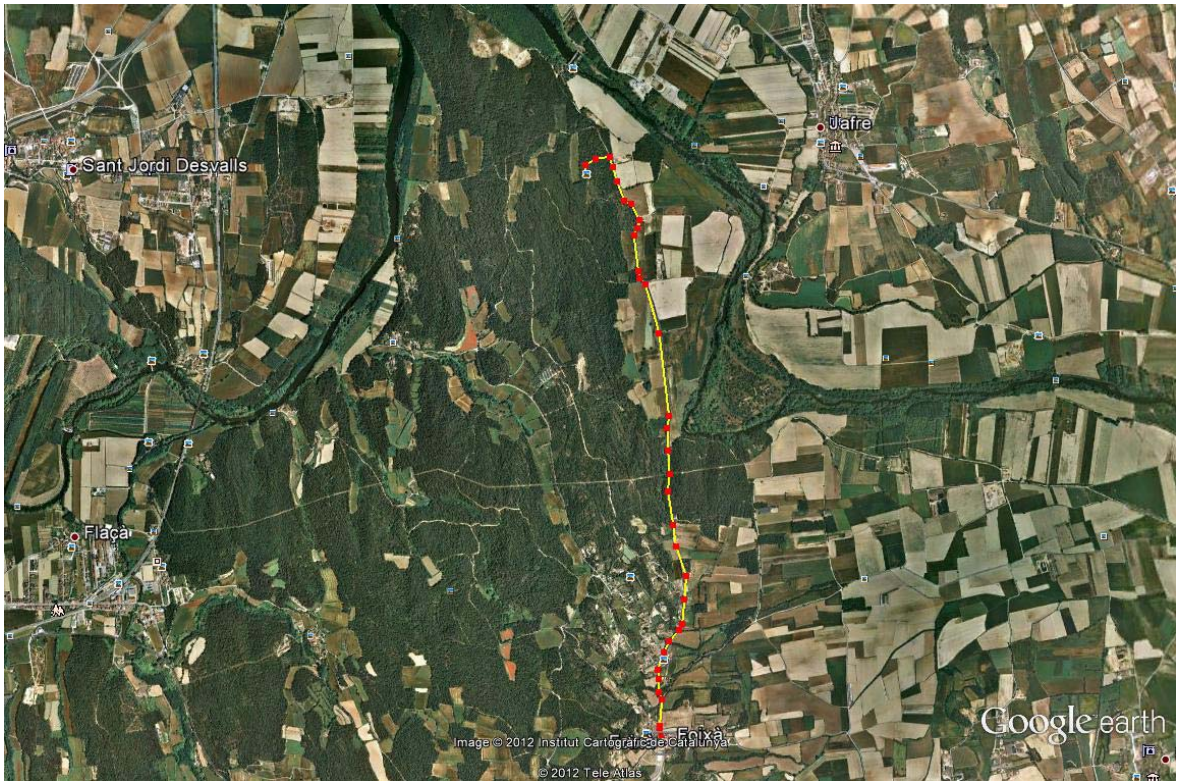
De la plaça de l'església de Sant Joan de Foixà, a la Creu del Rei Joan I, al castell de la Vila, per la Sala d'Amunt –Can Virrei i fins a la Sala d'Abaix-Can Geli-església de la Sala. Longitud 3 km.

De la plaça de la font de Sant Llorenç de les Arenes, per l'església de Sant Llorenç, pel camí dels masos i fins a les restes de Sansromans i Sidillà. Longitud 3 km.

Des de la Sala d'Abaix fins a Sidillà i Sansromans. Longitud 5.6 km

De la plaça de l'església de Sant Joan de Foixà pel nucli dels masos i fins a les restes de Sansromans i Sidillà. Longitud 4,5 km.

LA VILA. EL CASTELL I LA CREU DEL REI JOAN I.

El Castell de La Vila de Foixà. Documentat al 1.019 amb una capella datada a 1194. La major part de la construcció actual correspon al s. XIII. Sotmès a l'abandonament per la propietat a la meitat del passat segle, va ser expropiat. En l'interior de la capella, dedicada a Sant Marc, uns grans esvorancs assenyalen el lloc on hi havia uns sepulcres gòtics: una làpida de Bernat Guillem de Foixà, mort el 1362, amb la figura jaient del cavaller, i un sarcòfag de Guillem de Foixà, mort el 1459 i el seu fill fra Alemany, mort el 1476. Aquests sepulcres es troben avui a l'església de Nostra Senyora de l'Esperança a S'Agaró. A finals del segle passat va ser objecte d'una restauració general que l'han acondicionat com a habitatge de luxe i manté un ús privat amb servitud de visita pública regular.

LA CREU DEL REI JOAN I EL CAÇADOR al camí vell de La Vila. Creu de terme gòtica, restaurada després de la guerra del 1936-39, que va ser erigida en record del rei Joan I, que morí al castell de Foixà el 1396, on cercà refugi quan va ser ferit mentre caçava al bosc d'Orriols.

CAN RIBOT I LA PARRÒQUIA. Can Ribot a Cuells. L'any 1240 Berenguer Ribot és el primer propietari documentat amb aquest cognom que encara es guarda avui, de l'edifici conegut també per Can Ferrer-Pagès, gran masia del segle XVI amb finestres gòtiques i renaixentistes. Davant la seva façana hi ha una capella dedicada a la Mare de Déu del Roser, d'una nau amb absis semicircular, que al frontó del portal mostra la data de 1580, acompanyada de sengles medallons amb dos perfils en baix relleu.

Església de Sant Joan a Cuells. L'església parroquial de Sant Joan de Foixà, restituïda al bisbe Berenguer de Girona per la comtessa Ermessenda el 1058, és un edifici gòtic (segle XVI) d'una sola nau coberta amb volta apuntada capçada per un absis semicircular. És notable la decoració de les impostes dels arcs torals, on hi ha representats animals fantàstics i cares de persones d'aspecte marcadament caricaturesc i trets molt exagerats. La recent ampliació de la plaça al front de l'església ha obert la millor perspectiva visual.

LA SALA. LA PARRÒQUIA, EL MAS GELI I LA CREU DEL CAMÍ. L'església parroquial de Santa Maria és obra del segle XVIII, si bé el primitiu edifici és documentat a la fi del segle XIII. Mentre que el lloc pertanyia a la baronia de Foixà, el delme de la parròquia el posseïen per meitat el castell de Foixà i el monestir de Santa Maria d'Amer.

El Mas Geli a La Sala, documentat a l'any 1471 com a propietat de Joan Geli, forma part indestriable del conjunt de l'església de La Sala i el cementiri, enmig de la plana de La Sala.

SANT LLORENÇ DE LES ARENES.

Església de Sant Llorenç a Sant Llorenç de les Arenes. Aquesta església, va ser donada pel comte d'Empúries a l'orde del Temple, en testament al llegit el 1200, en el que demana també esser-hi enterrat, encara que no sabem com es va resoldre la seva excomunió al 1197. Vers el 1236 hi fou establerta una comanda de l'orde de l'Hospital. L'edifici, dels segles XII i XIII, és d'una sola nau amb un absis semicircular, construït amb carreus grans ben escairats. A la façana occidental hi ha la porta de tres arcs en gradació, llinda i timpà llis. La volta de la nau és apuntada

SIDILLÀ I EL RIU. L'Antic poble de Sidillà a Sant Llorenç de les Arenes. Miquel Oliva Prat, ja va parlar d'aquest indret en una notícia publicada a l'any 1959, en que l'identificava com l'església preromànica de Sant Romà. L'antic poblat medieval de Sidillà, colgat en gran part per les arenes, és situat en una espessa pineda vora el Ter, al N de Sant Llorenç de les Arenes. El seu ocàs es situa al segle XIII. A partir del seu abandonament, la sorra de les dunes esperonades per la tramuntana, van cobrir totalment Sidillà deixant al descobert únicament la volta de l'església, a la que es podia accedir per un forat al sostre i que utilitzaven els pastors com a refugi. L'extracció d'àrids la va posar al descobert i a l'any 1973 es va fer una neteja per un grup espontani, que la va alliberar de sorra i vegetació i va fer una petita intervenció d'apuntament i conservació, potser amb més bona voluntat que encert, ja que les excavacions no van estar assistides per cap equip d'arqueòlegs. A la primera exploració de les restes 1973, es van trobar quantitats importants de fragments de ceràmica romana dels Segles V i VI, entre d'altres materials i restes d'edificis com l'església i una capella. El 1984 les obres es varen interrompre i el deteriorament es fa cada vegada més evident, de tal manera que, si no s'hi posa remei, l'església més antiga del Baix Empordà acabarà totalment enrunada. Les seves característiques son molt semblants a les que es poden veure avui a l'església de Sant Julià de Boada, feliçment conservada i restaurada, amb un interior i estructura gairebé bessons. Actualment s'està treballant en un conveni entre la Diputació de Girona, la Propietat del lloc i l'Ajuntament de Foixà

Foixà . Introducció a la seva història.

Amb el nom de Foixà coneixem avui un municipi i el territori vinculat, i també el cognom de la nissaga que l'ha defensat en les lluites pel domini de les aigües del Ter. Foixà es defineix geogràficament per la situació sobre el riu Ter, de fet a la dreta del curs es a dir al costat sud, sobre l'entrada a la plana de l'Empordà ocupant l'inici d'aquesta plana agrícola i dominant des de la elevació del massís de gres darrera la línia d'una falla geològica.

Els llocs de Foixà foren possessions del comte de Girona des de el 785 quant la reconquesta en el domini franc, del comtat d'Empúries a partir del 813, de l'ordre del Temple al 1200, de la baronia de Foixà al 1226 i amb delmes al monestir de Santa Maria d'Amer al s. XIV i al Bisbat de Girona, més o menys fins a la desamortització a 1836 i 1854. El 1833 es formula la actual divisió d'Espanya en províncies. El 1857 es porta a terme la agrupació dels pobles que encara avui es comprenen al municipi de Foixà: Sant Llorenç de les Arenes que compren un nucli habitat i l'antic poble de Sidillà, La Sala amb tres petits nuclis i Foixà amb el nucli primer de La Vila i els barris de Cuells i Els Massos. El 1860 es va agregar també Ultramort i la disputa continuada sobre la seu de l'ajuntament es va acabar amb la segregació al 1924.

Els indigets i els romans.

Sembla ser que els romans trinxaven les tinalles i anfores de terrissa que usaven per al transport de granes, el vi i l'oli. Les acumulacions d'aquestes restes donen indicatiu de la activitat d'intercanvi comercial en el lloc. Els fragments de ceràmica romana i les sitges trobades al camp de la bassa a Cuells i datades al segle II, són evidència de la presència romana i del seu comerç o l'explotació colonitzadora de la població indigeta.

A la primera exploració de les restes de Sidillà del 1973, es van trobar també quantitats importants de fragments de ceràmica romana dels Segles V i VI. El seu nom, com han apuntat diversos estudiosos, podria tenir origen romà. Es creu que en aquest indret hi havia la propietat d'un Setilius o Sitillius.

Els àrabs.

La presència dels àrabs al llarg dels segles VII i VIII i l'enfrontament amb els francs, comporten la interrupció d'aquell comerç i la ruïna de la població agrícola. L'any 717 Girona es rendeix al califa de Còrdova

El poble de Sidillà a l'hora del naixement de Catalunya.

El 785 arriba la reconquesta i domini franc i carolingi fins al Ter inclòs.

El 813 Ermenguer és el primer comte d'Empúries.

El poble de Sidillà apareix documentat per primera vegada l'any 983 ("... et itsum alodem quod habebat in Siciliano....."). Amb la construcció de temples que manifesten la seva condició cristiana amb l'espina de peix (l'opus spicatum) característica dels temples de la reconquesta al segle X des de Sant Pere de Roda i Sant Miquel de Colera fins a Sants Romans de Sidillà, a Canapost o a Fitor, o més proper, Sant Julià de Boada.

El 985 El comte Borrell II del Casal de Barcelona declara la independència del territori que avui és Catalunya, heretat de Guifré I de Barcelona mort en batalla contra els àrabs de Còrdova, a Solsona el 897.

Les creuades.

Ponç III d'Empúries Comte d'Empúries (1173-1200), Home religiós i pacífic, protegí els templers, als quals donà el feu de Sant Llorenç de les Arenes. Fou succeït pel seu fill Hug IV que separà Sidillà de Sant Llorenç de les Arenes, donant-lo a la Baronia de Foixà. Al 1236 hi fou establerta una comanda de l'orde de l'Hospital a Sant Llorenç de les Arenes.

La Baronia de Foixà. Guerrers, historiadors i primers gramàtics del català.

1226 El comte Hug IV d'Empúries dona en feu el lloc de Sidillà i de Foixà a la família que en endavant es coneix amb el cognom de Foixà ("foxano" en els documents en llatí de la època). Guillem de Foixà es el primer de la saga.

1285 invasió francesa i nou enfrontament del Comte d'Empúries i el bisbat de Girona. La batalla pel control del pas històric del Ter pot ser causa probable de la destrucció i ruïna de Sidillà. Altres indrets d'un estil similar es despoblaren també per aquelles èpoques, com per exemple Sant Esteve de Caulés a la Selva o Lloret Salvatge a Amer.

La primitiva parròquia de Sancti Romani de Sidillà, es traslladà abans de 1313 a l'església del poble Sant Llorenç de les Arenes.

Jofre o Guifré de Foixà fill de Bernat II i de Beatriu, eclesiàstic i escriptor al s. XIII, es autor de cròniques, poesia i de una de les primeres gramàtiques del català i estudis de llingüística sobre les especificitats del occità o provençal i del català.

La corona catalana-aragonesa.

Foixà també patí la oposició dels comtes d'Empúries als reis de la corona catalanoaragonesa, en temps de Jaume II i de Pere el Cerimoniós, que es coneix com la darrera fase de la guerra emporitana que després d'apaivagar-se el 1320 durant les dècades de 1340 i 1350, incidents cada vegada més greus entre els comtes d'Empúries d'una banda, i els bisbes i fins els reis d'Aragó de l'altra demostraven que la política empordanesa era lluny de ser pacífica. A partir del 1380 es van reprendre en forma de conflictes del Comte d'Empúries amb els altres llinatges empordanesos. El 1384 les forces comtals atacaven Torroella de Montgrí i devastaven Colomers El 1385 el cabdill dels mercenaris gascons llogats pel comte d'Empúries jurà pau a l'altar major de l'església de Verges i poques setmanes després saquejaven Corçà. Així, el 1386 posseïa el lloc Bernat Alemany d'Orriols, cosí de la reina Sibil·la de Fortià, que s'enfrontà amb el comte Joan I d'Empúries que assetjà el castell de Foixà amb 500 genets gascons que obtingué del duc de Borgonya i del comte d'Armanyac. Aleshores hi intervingué Pere III a favor del seu lleial de Foixà. Joan I d'Empúries perdé el comtat i cercà refugi a Avinyó.

Al 1395 Joan I d'Empúries s'enfronta amb el rei Joan I El Caçador, després d'haver estat perdonat per ell, i col·labora al 1396 amb el comte Mateu I de Foix de França en una invasió que fracassa i el porta a presó on morí el 1398.

1396 El rei Joan I El Caçador ferit en una cacera al lloc d'Orriols, es refugia al castell de Foixà on morí. És enterrat al Reial Monestir de Santa Maria de Poblet

L'estat espanyol. Les monarquies, les repúbliques, les dictadures, la monarquia democràtica i l'estat autonòmic .

L'edat moderna de Catalunya és una època molt convulsa, que comença amb l'arribada de la pesta negra, i es caracteritzada per les contínues lluites i aixecaments contra el poder reial: Guerra civil catalana (1462-1472), Segona revolta remença (1485-1486), Revolta de les Germanies (1519-1523), Guerra dels Segadors (1640-1652) i finalment la Guerra de Successió (1700-1714). Durant el final d'aquest període es produí la fragmentació del país i l'anul·lació dels drets col·lectius dels catalans i la marginació de la colonització de les amèriques.

Al segle XVIII tindrà lloc, mercès a l'empenta de la societat catalana, la renaixença econòmica del país que prepararà la Revolució Industrial de Catalunya al segle següent i el naixement del catalanisme polític (1898). A Foixà es produeix un creixement de població amb l'expansió del nucli del Masos i el creixement del nucli de Cuells, coincidint amb l'alienació de moltes propietats agrícoles del Castell de Foixà

Entre els lliberals de les corts de Cadis el 1810 i la Guerra Carlina a partir del 1857, el regnat de Isabel II d'Espanya porta a terme modernitzacions estructurals de l'estat: la divisió provincial el 1833 que remou les delimitacions de molts municipis, la reobertura de les universitats que havia tancat el seu pare, la desamortització del bens eclesiàstics i darrer repàs a les restes del món feudal. La construcció dels primers ferrocarrils (Mataró-Barcelona i Salamanca-Aranjuez) coincideix amb el creixement de la indústria del cotó primer amb el "ram de l'aigua" i més endavant amb el vapor. Tot això passa lluny de Foixà i només l'afecta en que al 1865, la Baronia de Foixà es convertirà en Comtat de Foixà pels mèrits militars en la Guerra del Francés, de Narcís de Foixà i el seu esquadró de Husars de Sant Narcís, armat i pagat per la Baronia de Foixà. El 1857 es porta a terme la agrupació dels pobles que encara avui es comprenen al municipi de Foixà. El 1860 es va agregar també Ultramort i la disputa continuada sobre la seu de l'ajuntament es va acabar al 1924

La població de Foixà acusà un fort augment durant el segle XIX. Així, el 1860 hi havia 1.150 h. Posteriorment, la crisi agrària produïda per la fil·loxera, l'estrall de la guerra del 1936 i l'atracció de les ciutats industrials i dels centres turístics provocaren una minva demogràfica considerable: 442 h el 1970, 398 h el 1975, 383 h el 1979, 315 h el 1989, 317 h el 1996 i 329 h el 2005.

El Foixà contemporani.

Avui al 2011 el cens comptabilitza 355 habitants i la població de segona residència depassa les 200 persones.

L'electricitat produïda al riu en el molí de Jafre va arribar durant la segona república i la distribució de l'aigua durant els anys seixanta. La telefonia es va desplegar en xarxa als anys setanta i avui facilita també el servei de ADSL juntament amb un operador de radiotelefonia amb xarxa d'antenes. La televisió digital terrestre ha millorat la cobertura de televisió

La activitats econòmica principal està basada en l'agricultura, que aprofita les zones més planes i produeix bàsicament cereals i blat de moro, i en la ramaderia, avui a l'aviram i al porcí. La agricultura es avui mecanitzada, molt tècnica i competitiva. Encara que les condicions del lloc permeten la opció de una finca per l'agricultura ecològica.

Les altres activitats econòmiques de la població avui son professionals (metges, veterinaris, ensenyants, advocats, músics, periodistes, arquitectes..), empresarials (moviments i transport de terres, restaurant, taller mecànic, taller de fusteria, jardineria, instal·lacions tècniques, marketing, perruqueria, comerç general) i assalariats i funcionaris públics (al sectors dels serveis, la hostaleria, la construcció, la indústria, la administració de justícia, als ajuntaments i el comerç).

La dinàmica i la cohesió social vénen limitades per la dispersió en nuclis, per la piràmide de edat amb escassetat de gent jove i la conjuntura econòmica. Amb tot té el seu suport primer en la activitat individual de tots els seus habitants i després en la activitat associativa i cívica de les entitats agrícoles, la agrupació de voluntaris de defensa forestal, la societat del coto de cacera, el grup de joves, el grup de dones de Foixà, el cor parroquial i els grups organitzadors de les festes dels nuclis.

La toponímia. Entre la filologia i l'història.

El nom de Foixà. Al topònim Foixà se li atribueix origen romà. Segons Pella i Forgas deriva del llatí vulgar. Joan Corominas el vincula en la llista de noms romans (Aristio Fuscus gramàtic i poeta, o bé "fuscus" que es pot traduir per fosc o bru de pell). Segons Alcover-Moll el mot FOIXÀ prové de "FUSCIANUS" ("fuscina" l'arma en trident, "fuscianus" el que porta un trident). Estan documentades formes semblants a FUXANO en topònims romans de pobles veïns (Rupiano, per Rupià, Libiano per Llebià, Marigniano per Marenyà, Olianus per Ullà, Celrano per Celrà, Lanciano per Llansà ...). El mot "FUXANO" apareix en un document de l'any 1019, que també fa referència a Arnau de Cunaeis que es relaciona amb el nom del nucli de Cuells. Al 1197 es fa referència a l'església de Santa Maria de Foxano (l'església de La Sala). Al s. XIV s'empra la forma FOXA per a transcriure el cognom dels Varvassors del feu. La forma FOIXÀ correspon a la grafia actual que coneixem com a fabriana encara que es comença a trobar documentada a partir de 1759. Aquest canvi respondria amb un canvi de grafia a l'ús modern (recollit per la RAE el 1815) de la X per al só KS, quant al català i al castellà medievals corresponien al só SH o J .

El nom de La Sala com a topònim es considera d'origen germànic pels lingüistes. Puig i Cadafalch el considera un topònim referent a viles romanes, en un pas anterior a l'adopció l'ús del termes manso, mas, masia, per designar les grans edificacions rurals. El mas Sala-Feliu podria ser la presència actual en el lloc d'aquell edifici primer.

El nom de Sant Llorenç de les Arenes, vincula el nom de Llorenç de Roma sant màrtir, amb el poble de Sidillà i dels Sancti Romani i les devocions a altres sants màrtirs romans, com Sant Romà o Sant Sebastià, amb les arenes de les dunes.

El poble de Sidillà i el lloc de Sants Romans. El seu nom, com han apuntat diversos estudiosos, podria tenir origen romà. Es creu que en aquest indret hi havia la propietat d'un Setilius o Sitillius. El lloc de Siciliano apareix documentat per primera vegada en el testament del del levita Guiu de l'any 983 ("... et itsum alodem quod habebat in Siciliano....."). En els documents contemporanis de la població en text en llatí apareix com a l'església dels Sancti Romani de Ceziliano (1065). Entre els anys 1226 i 1327 la família dels Foixà van tenir en feu el lloc de Sidilanum. Aquesta podria ser una de les darreres referències del nom contemporànie amb l'existència de la població. I la més propera de les versions posteriors del topònim seria Sidillà.

Bibliografia bàsica:

Llibre major del castell i la baronia de Foixà. Autor anònim. Manuscrit escrit en català del segle XVIII custodiat a l'arxiu de la Bisbal que conté la descripció de 2.000 textos dels segles XII al XVIII.

La degollació de Joan Baptista La degollació de sant Joan Baptista. **Pep VILA I MEDINYÀ, Enric PRAT.** Col·lecció Francesca Montsalvatge :2004. Un interessant exemple de teatre barrocc de tema bíblic.

Enciclopèdia Catalana

Catalunya romànica. Fundació Enciclopèdia Catalana.

La arquitectura romànica en el Ampurdán. Anales del Instituto de estudios ampurdaneses. Miquel Oliva i Prat. Figueres 1959.

Noticias sobre iglesias prerrománicas gerundenses. Miquel Oliva i Prat. Rev. De Gerona n 20. 1962.

La cuina de Festa Major i altres plats de la Lola de Foixà. Georgina Regàs. Ed. La Gaia Ciència. Barcelona 1981. isbn 84-7080-150-3.

La arquitectura medieval de l'Empordà. Baix Empordà. Joan Badia i Homs. Dip. Girona 1977.

L'art pre-romànic a Catalunya. Segles IX i X. Xavier Barral i Aliet. Eds. 62 Barcelona 1981.

L'arquitectura religiosa a Catalunya abans del romànic. Eduard Junyent i Subirà. Curial eds Catalanes. Pub Abadía de Montserrat. Barcelona 1983

La arquitectura medieval de l'Empordà. Alt Empordà. Joan Badia i Homs. Dip. Girona 1985.

Província de Girona dins la Geografia General de Catalunya. Establiment editorial d'Albert Martín. Joaquim Botet i Sisó. Barcelona.

Atles dels Comtats d'Empúries i Peralada (780-991) Jordi Bolòs i Víctor Hurtado. Rafael Dalmau editor. 1999.

Història de les Comarques gironines. Volum IV. Història del Baix Empordà. Diputació de Girona. 2006

Foixà. Jesús Culebras i Devesa. Quaderns de la revista de Girona 135. Diputació de Girona / Fundació Caixa de Catalunya. 2008.

Comtes, reis, comtesses i reines de Catalunya. Jaume Sobrequés i Mercé Morales. ed. Base 2011.